

УДК 316.2

Л. А. ЛЯПІНА

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК ДІАЛОГ: КОНЦЕПЦІЯ С. БЕНХАБІБ

У статті проаналізовано концепцію діалогічного мультикультуралізму сучасної американської дослідниці С. Бенхабіб, який протиставляється мозаїчному, або радикальному, мультикультуралізму. Окреслено проблемне поле цієї концепції в поняттях «культура», «інституціоналізація культур», «дорадча демократія». Обґрунтовано актуальність концептуалізації С. Бенхабіб для подальшого розгортання соціокультурних процесів у сучасних демократичних країнах світу, зокрема в Україні.

Ключові слова: мультикультуралізм, діалогічний мультикультуралізм, мозаїчний мультикультуралізм, інституціоналізація культур, культура, дорадча демократія.

Розвиток сучасного суспільства можна розглядати як процес динамічної взаємодії різноманітних культур, кожна з яких наділена тільки її властивими традиціями, звичаями та моделями такої взаємодії. Цінності однієї культури часто несумісні із цінностями інших, а іноді є настільки специфічними, що їх адекватне розуміння («найчастіше» й визнання) доступно лише тим, хто належить до цієї культури або наділений достатньо чутливим історичним баченням, вільним від етноцентристських догм і забобонів.

Суспільство як носій символічних культурних програм може відтворюватися й розвиватися лише за умови збереження, взаємодії та прогресу таких його складових, як етноси, їхні мови й культури. Реальне прийняття різноманіття змушує сучасне суспільство відмовитися від будь-яких проявів нетерпимості і прагнути до цивілізованого вирішення конфліктних ситуацій, тобто йти до визнання та в підсумку до взаємної поваги й розуміння інших соціальних груп. Найважливіші перешкоди на цьому шляху – невігластво й зарозумілість, що можна вважати основними причинами виникнення стереотипів, упереджень, ненависті та дискримінації в культурному, релігійному, расовому й етнічному контекстах.

Останніми десятиліттями розвиток суспільства відбувається в руслі загальносвітового інтеграційного процесу, в якому спостерігається інтенсивне змішування різних етносів та етнічних культур. У глобалізованому соціумі людина постійно перебуває на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей.

Реальність формування полікультурного стану суспільства вимагає свого теоретичного осмислення. Відповідно до суспільних змін формуються нові теоретичні концепції, що надають змогу наблизитися до розуміння нової соціальної ситуації. Однією з таких є концепція мультикультураліза-

му, яка пропонує прийняття нового мультикультурного стану соціуму й теоретично обґрунтовує практику не номінального, а фактичного зрівняння всіх існуючих у суспільстві культур.

На початку XXI ст. елементи мультикультуралізму можна виявити в суспільному житті практично будь-якої багатонаціональної держави, навіть якщо офіційно політика мультикультуралізму в ній не проголошена. Але в кожній державі практика мультикультуралізму має свою специфіку. Як зазначає канадський філософ Ч. Тейлор, ключовий чинник – те, що ситуації дуже різняться від країни до країни і навіть від міста до міста. Тому не можна говорити про єдину концепцію мультикультуралізму. Мультикультурність постійно провокує нові процеси і пошуки [1].

Пошук власної концепції мультикультуралізму є також актуальним і необхідним для вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям у нашій державі. Адже Україна як поліетнічна країна об'єднує в собі традиції багатьох культур, й «у нинішній геополітичній і культурній ситуації (постійні міграції, обмін та суміш націй), у розмаїтті мультикультурального контексту (й української та російської мов, і зв'язку із західною та східною традиціями), у діалозі й у визнанні цієї розмаїтості – полягає майбутнє країни» [1].

У цьому контексті становить інтерес концепція мультикультуралізму відомої сучасної американської дослідниці, професора політології та філософії Йельського університету С. Бенхабіб (Seyla Benhabib), у долі якої переплелися культури Сходу й Заходу, Європи та Америки [2, с. 131]. Вона народилася 1950 р. в єврейській родині в Стамбулі, де здобула освіту в Американському коледжі для дівчат, а потім продовжила навчання в США, на філософському факультеті університету Брандейса (Уолтем, штат Массачусетс). У 27 років, отримавши диплом доктора філософії в Йельському університеті, С. Бенхабіб повернулася до Європи і понад 15 років жила в Німеччині, де вела активну наукову діяльність у руслі послідовників «франкфуртської школи». У 1991 р. була запрошена на роботу до Нью-Йорка, у Нову школу соціологічних досліджень. У 1993 р. перейшла на посаду професора в Гарвардський університет, будучи одночасно старшим науковим співробітником Гарвардського центру європейських досліджень. З 2000 р. С. Бенхабіб – професор політології та філософії в Йельському університеті [3].

Найбільш повний і систематизований виклад концепції мультикультуралізму та проблем, які пов'язані з її реалізацією в сучасних західних суспільствах, подано в книзі С. Бенхабіб «Домагання культури. Рівність і різноманітність у глобальну еру» [4]. Спираючись на розгляд існуючих у різних країнах форм взаємодії традицій і норм, звичаїв і права, автор намагається вирішити питання про те, якою мірою і яким чином можливо поєднати домагання культур на збереження своєї самобутності, що висувують

прибічники мультикультуралізму, з основоположними ліберальними цінностями західної демократії – свободою й рівністю всіх громадян.

З позицій дослідниці, для сучасної ситуації в світі характерні дві протилежні тенденції. З одного боку, людство вступило в нову стадію розвитку, якій властиво зростання інтенсивності, обсягу й наслідків процесів, що відбуваються в різних сферах суспільного життя, – стадію глобалізації. З іншого – цілком очевидно прагнення різних культурних спільнот до меншої однорідності та більшого розмаїття, до ослаблення інтеграції в глобальні процеси, до більшої локальної й регіональної автономії.

Одним із проявів цих суперечливих тенденцій є ідеологія мультикультуралізму, що найбільш повною мірою, на думку С. Бенхабіб, реалізована в США. Мультикультуралізм як політична доктрина й напрям практичної політики, який заснований на ідеї неспівмірності, неперекладності культур, відсутності між ними будь-якої єдності, на абсолютизації культурних відмінностей, за визначенням ученої, є радикальним, або мозаїчним, що є помилковим і в емпіричному, і в нормативному плані. «Міжкультурну справедливість у відносинах між групами людей слід захищати в ім'я [самої] справедливості і свободи, а не заради абстрактного збереження культур, – пише С. Бенхабіб. – Під радикальним, або мозаїчним, мультикультуралізмом я розумію точку зору, згідно з якою групи людей і культури являють собою чітко розділені та ідентифіковані спільності, які співіснують одна з одною подібно до елементів мозаїки, зберігаючи жорсткі межі» [4, с. 47].

На противагу, сучасна дослідниця пропонує власну концепцію мультикультуралізму, в основі якої – ідея комплексного культурного діалогу, що базується «не на візуальній, а звуковій метафорі». Тобто, виходячи з позицій соціологічного конструктивізму, людські культури вчена розглядає як «постійне створення, зміну та обговорення уявних кордонів між “ми” та “вони”, “нами” та “іншими”, де “інший” завжди всередині нас, він один з нас. Ми стаємо самі собою тільки тому, що відрізняємо себе від реального, а почасти – уявного “іншого”. Боротьба за визнання, яку ведуть між собою індивіди та групи, насправді являє собою спроби відкинути статус “іншого” настільки, наскільки він пов'язаний з неповагою, придушенням та нерівністю» [4, с. 47]. Проте, індивіди та групи, змагаючись за повагу до себе, усвідомлення самоцінності, свободи та рівності, прагнуть водночас зберегти відчуття своєї самотності. І дуже важко погодитися з існуванням «іншого», який дуже відрізняється від нас, одночасно визнаючи його людську рівність та гідність. Тому, на переконання С. Бенхабіб, завдання досягнення демократичної рівності полягає у створенні неупереджених інститутів у публічній сфері й громадянському суспільстві, де подібна боротьба за визнання культурних відмінностей і захисту культурних наративів могли б відбуватися без будь-якого домінування.

Звертаючись до поняття «культура» як складової мультикультуралізму, дослідниця, насамперед, вказує на об'єктивну суперечливість цього явища, повне подолання якого навряд чи можливо. «Культури, – пише вона, – являють собою сукупність елементів людської діяльності з осмислення та репрезентації, організації та інтерпретації дійсності, які розколюється на частини конфліктуючими між собою нарративами» [4, с. XXII]. Така характеристика цілком відображає головне завдання культур: формування системи орієнтирів, яка дозволила б людині визначити своє місце у світі та ідентифікувати себе з тією чи іншою соціальною спільністю. Адже, визначаючи власне місце в світі, люди концептуально осмислюють і цей світ, і самих себе, створюючи системи уявлень, подібні за структурою та способами побудови, обґрунтовують їх спроможність. Тому культури мають моральні, етичні й оціночні складові та неконфліктні за своєю природою: «У міру накопичення наших знань про інші культури і про нас самих, – стверджує вчена, – зростає й наше відчуття відносності... Чим більше ми розуміємо, тим більше здатні пробачити, і тому у вивченні людської культури й суспільства діє принцип: все зрозуміти – значить усе пробачити» [4, с. 40].

Разом з тим вироблення й засвоєння культурних парадигм вимагають самоідентифікації. На підставі лише того факту, що «оскільки люди живуть у світі, де всьому прийнято давати оцінку, ... культури формуються через протиставлення» [4, с. 8] і тому «завжди виступають знаком соціальної диференціації» [4, с. 1]. Більше того, «всі культури неминуче політичні» [4, с. 143], і це, на переконання С. Бенхабіб, є беззаперечним фактом. Відтак, незважаючи на те, що культури формуються в комплексному діалозі та взаємодії з іншими культурами, взаємне позиціонування культур відбувається в результаті їх протистояння один одному. І тут дослідниця доходить висновку, що досягнення культурами певної зрілості може, з одного боку, служити налагодженню між ними взаємозбагачувального діалогу та взаємодії, з іншого – появі передумов конфлікту між людьми, які є прихильниками таких культур.

У цьому контексті важливого значення набуває проблема інституціоналізації культур, яку С. Бенхабіб вважає одним з найбільш небезпечних, але водночас і одним з найбільш динамічних соціальних процесів сучасності. Небезпека цього феномена полягає, насамперед, у тому, що в міру набуття політичного вираження та інституційної форми, культури ніби зосереджуються на власній цілісності, спираючись не на самоідентифікацію індивіда, а на його початкове прирахування до тієї чи іншої групи. Однак у такій ситуації виявляється, що представники культурних груп виступають за якесь «визнання» аж ніяк не на основі власного вибору: вони вимагають тих чи інших прав не на підставі своїх особливостей як особистостей, а на підставі несхожості їх культури на культуру більшості [4, с. 39–50, 63]. Такий підхід також ставить на порядок денний проблему мультикультуралізму, суть якого, на думку дослідниці, полягає в підміні особистої ідентич-

ності груповою та у виникненні в демократичних західних суспільствах якісно нових політичних груп, які базують свої політичні домагання на культурній відокремленості їх членів. Відтак мультикультуралізм виявляється, по-перше, у спробах обґрунтувати вимоги тих чи інших груп не їх індивідуальними якостями, а статусом членів цих спільнот; по-друге, у прагненні зробити ту чи іншу культурну ідентичність групи підставою для висунення різноманітних політичних та економічних вимог. Тому С. Бенхабіб намагається довести неприпустимість нехтування принципами лібералізму й демократії для інтересів специфічних релігійних, етнічних і культурних спільнот. І виражається це, насамперед, у таких її переконаннях.

По-перше, вчена зауважує, що обґрунтування того чи іншого ставлення до індивіда специфічними особливостями групи, членом якої він є, радикально розходиться з принципами лібералізму й тим самим заперечує важливу рису культури, що сформувалася в західних ліберальних демократіях. «Помилка в теорії, – пише С. Бенхабіб, – виникає з допущення відповідності між індивідуальними та колективними запитами» [4, с. 63]. Складність ситуації посилюється ще й тим, що в будь-якому суспільстві існують культурні та різного роду «меншості», що утворилися на основі абсолютно непорівнянних за важливістю якостей, і тому багато людей одночасно виявляються членами різноманітних спільнот, цілі яких можуть часом відрізнятись. Тому це «вкрай далеко від лібералізму, [бо підпорядковує] пошук індивідом своєї справжньої ідентичності завданням самоствердження певних груп» [4, с. 62].

По-друге, С. Бенхабіб звертає увагу на те, що в межах мультикультуралістської логіки інституціоналізація спільнот і груп відбувається зазвичай на основі однієї або декількох особливостей людини, тоді як вимоги, що висувуються цими спільнотами, вельми широкі й не зводяться до певних домагань. Самі представники меншин об'єктивно виявляються в ситуації, коли ставлення до них більшості визначається тільки однією з їх рис. Більше того, практика надання тих чи інших групових прав і привілеїв на підставі групової належності суперечить фундаментальному ліберальному принципу рівного ставлення до всіх членів суспільства й підриває рівність як в економічному, так і в політико-правовому аспекті. Дослідниця зазначає, що «право народу на самоствердження повинно розглядатися і оцінюватися у світлі його прихильності загальним правам людини» [4, с. 184], оскільки наділення однієї групи людей особливими правами неминуче відбувається на шкоду всім іншим, і в цьому знову ж таки полягає суть мозаїчного, або радикального, мультикультуралізму.

Отже, узагальнюючи та дещо спрощуючи таку позицію С. Бенхабіб, можна сказати, що розвиток культури в напрямку її більшого поглиблення призводить до активізації міжкультурної взаємодії, тоді як її розвиток у бік більшої інституціоналізації майже неминуче породжує конфлікти, зумов-

лені культурними відмінностями. Цей висновок є надзвичайно важливий у сучасних умовах, коли з об'єктивних причин взаємодії між представниками різних культур стають усе більш інтенсивними; твердження єдності людства й формулювання універсальних загальнолюдських принципів виявляються тому виключно актуальними завданнями [2, с. 132–133].

Реальне зіткнення між різними культурами, розмірковує далі С. Бенхабіб, створює не лише співтовариство обговорення, а й співтовариство взаємозалежності. «У моральному плані ми стали сучасниками, якщо не партнерами, захопленими в мережу взаємозалежності, причому наші дії будуть мати й позачасові наслідки... Якщо ми поважаємо людей як творців культури, то ми повинні або «класифікувати або впорядкувати» їх світи в цілому, або відмовити їм у повазі, узагалі усунувши від себе їхні життєві світи. Ми можемо не погоджуватися з якимись з аспектів їх моральних, етичних або оціночних практик, при цьому не відкидаючи їх життєві світи як такі і не проявляючи неповаги до них» [4, с. 42–43].

У плані взаємодії та встановлення взаємозалежностей при формуванні діалогічного мультикультуралізму, на противагу мозаїчному, або радикальному, дослідниця пропонує орієнтуватися на ідеї «дорадчої демократії», сформульовані Ю. Хабермасом та іншими теоретиками соціальної філософії [5], попередньою умовою яких є «задоволення вимог економічного благополуччя й потреби в колективній ідентичності». Визначаючи демократію як «модель організації колективного та публічного застосування влади в основних інститутах суспільства на основі принципу, що рішення, від яких залежить спільне благополуччя, є результатом процедури вільного та розумного обговорення між морально й політично рівними людьми» [6, р. 68], С. Бенхабіб дорадчу модель демократії характеризує як таку, що передбачає вироблення публічних рішень, заснованих на спілкуванні й діалозі, які рівною мірою враховують інтереси всіх сторін [6, с. 70].

І тут вчена, слідом за Ю. Хабермасом, відстоює дворівневий підхід до мультикультуралізму. В умовах дорадчої демократії, тією мірою, якою вони відрізняються від умов політичного лібералізму, офіційна, публічна сфера представницьких інститутів, яка включає в себе законодавчу, виконавчу владу й публічну бюрократію, суд та політичні партії, не є єдиним майданчиком, де відбувається політична боротьба, формуються точки зору і політична воля. Дорадча демократія зосереджена також на громадських рухах, цивільних, культурних, релігійних, художніх і політичних асоціаціях з неофіційної публічної сфери. Публічну сферу становлять анонімні та взаємопов'язані обговорення й змагання, що виникають з дій цих різних груп. Саме в цій сфері мають місце мультикультурні конфлікти й відповідна політика. Заявляючи, що мультикультурні групи повинні з повагою ставитися до певних нормативних обмежень, таких як норми егалітарної взаємності (що виключає досягнення окремих переваг за рахунок інших груп), добровільного самозарахування (що робить усвідомлену волю людини

єдиною умовою його входження до тієї чи іншої групи), свободи виходу та асоціації (що дозволяє індивіду змінювати свої приватні ідентичності залежно від еволюції його поглядів або зовнішніх обставин), С. Бенхабіб водночас згодна з тим, що деякі форми правового й політичного плюралізму, включаючи різноманітні судові системи та регіональні парламенти, можуть бути сумісні з дорадчим демократичним універсалізмом. Висновок, якого доходить дослідниця, полягає в такому застереженні: пристосування до мультикультурності без активного залучення громадян у вільну публічну сферу, не через інститути громадянського суспільства здатне привести до своєїрідної «холодній війні»: можуть мати місце мир, але не примирення; компроміс, але не взаєморозуміння.

Отже, у концепції діалогічного мультикультуралізму, що базується на ідеях дорадчої демократії, С. Бенхабіб намагається поєднати вимоги демократії та необхідність урахування культурних, етнічних чи релігійних особливостей людей, які представляють різні групи й спільноти; «основоположним для дорадчої демократії, – пише вона, – є принцип, згідно з яким голос кожного, кого стосуються норма, закон чи політичний курс, потрібно включити в демократичне обговорення, що веде до їх прийняття» [4, с. 177]. Ця концепція, на думку В. Іноземцева, вченого, за редакцією якого й вийшла російською мовою вищезгадана книга С. Бенхабіб, хоча й не позбавлена деякого ідеалізму, є теоретично бездоганною [2, с. 139]. І переваги її полягають у такому.

По-перше, важлива перевага дорадчої демократії в контексті діалогічного мультикультуралізму полягає в тому, що основним актором у ній постає людина, особистість, а не соціальна чи культурна група. Таким чином стверджується пріоритет демократичної традиції над приватними культурними установами. По-друге, дорадча демократія передбачає консенсусну, по суті, модель прийняття рішень, причому в її переважно радикальній формі. На думку С. Бенхабіб, «консенсусні моральні норми повинні бути переконливими для всіх і кожного по одній і тій самій причині» [4, с. 172]. По-третє, ідея дорадчої демократії насичена глибоким гуманістичним змістом, оскільки слугує утвердженню соціальної гармонії. Як зазначає дослідниця, «твердження, згідно з яким демократична легітимність досяжна тільки через згоду всіх, кого стосується прийняте рішення, припускає, принаймні на нормативному рівні, що не можна вводити норми і виправдовувати інституційні домовленості, якщо це робиться на шкоду найбільш знедоленим і нелояльним» [4, с. 160]. До речі, остання теза переформується з проблемою досягнення соціальної справедливості. Найбільш дієвим, на думку С. Бенхабіб, є «надання певних вигод усім групам у суспільстві», незалежно від їх культурних особливостей, але відповідно до того ступеня, в якому умови їх життя уявляються нестерпними іншим членам суспільства. Ця наполеглива послідовність є однією з найсильніших сторін концепції С. Бенхабіб; хоча ймовірність її практичної реалізації залежить,

насамперед, від рівня усвідомлення людиною своєї соціальної місії, що вчена називає «розширеною ментальністю». «Така “розширена ментальність” дає можливість застосувати громадянську уяву, взявши до уваги точку зору іншого (інших), щоб досягти згоди з ними за нормами, які є суперечливими й викликають різні думки, зачіпають наше життя та нашу взаємодію. “Розширена ментальність” передбачає наявність достоїнств членства та асоціації, а також здатність домовлятися з людьми протилежних переконань і уподобань, уміння дистанціюватися від своїх найглибших пристрастей, щоб оцінити їх з гіпотетичної точки зору загальної моральності [4, с. 203–204].

Висновки. Таким чином, завершуючи короткий аналіз концепції діалогічного мультикультуралізму С. Бенхабіб, зауважимо, що вчена переконливо намагається довести ідею необхідності формування мультикультуралізму через діалог, консенсус і згоду як у політичній, так і в публічній цивільній сферах, де головним актором постає не соціальна чи культурна група, а насамперед людина, особистість. Розуміючи, що сучасні суспільства, навіть найдемократичніші країни Заходу, далекі від тих ідеальних основ, на яких тільки й може бути побудоване досконале ліберальне демократичне суспільство, дослідниця визнає, що її ідеї сформульовані «в традиціях утопічною політичної думки, які припускають, що громадянськість і справедливість, міжкультурне взаєморозуміння і демократична участь є цінностями, долати будь-які негаразди» [4, с. XVIII]. Але такий «утопізм» не може й не повинен відхилитися ніким, хто щиро прагне до того, щоб суспільство стало більш гуманним і справедливим. І тому пропонувані концептуальні рішення заслуговують найпильнішої уваги, а можливості їх застосування в нинішніх умовах потрібно досліджувати ретельно й неупереджено [2, с. 141].

І на завершення, доцільно згадати ще одні беззаперечні слова С. Бенхабіб, наведені в передмові до російського видання книги «Домагання культури. Рівність і різноманітність у глобальну еру», які є, на наш погляд, ключовими й у контексті формування концепції діалогічного мультикультуралізму як ідеології та політики, й у контексті розгортання сучасних демократичних процесів у світі: «...щоб зберегти відкрите суспільство та демократичні свободи, ми повинні рухатися шляхом міжкультурного діалогу й взаємного притирання культур. Альтернатива цьому – політика смерті, що, у свою чергу, означає смерть політики» [4, с. XLVIII].

Список використаної літератури

1. Тейлор Ч. У розмаїтті мультикультурного контексту – майбутнє України. URL: http://gazeta.dt.ua/socium/charlz-teylor-u-rozmayitti-multikulturnogo-kontekstu-maybutnye-ukrayini_.html (дата звернення: 16.09.2018).

2. Иноземцев В. Л. Рецензия на книгу С. Бенхабиб «Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру». *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. 2005. № 4 (76), октябрь-декабрь. С. 131–145.

3. Сейла Бенхабиб: Биография. URL: <http://www.people.su/13108> (дата обращения: 16.09.2018).

4. Бенхабиб С. Притязания культуры: Равенство и разнообразие в глобальную эру / пер. с англ. ; под ред. В. И. Иноземцева. Москва : Логос, 2003. 350 с.

5. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. Санкт-Петербург : Наука, 2001. 419 с.

6. Benhabib S. Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy 11 Democracy and Difference. Princeton, 1996. P. 68.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2018.

Ляпина Л. А. Мультикультурализм как диалог: концепция С. Бенхабиб

В статье анализируется концепция диалогического мультикультурализма современной американской исследовательницы С. Бенхабиб, который противопоставляется мозаичному, или радикальному, мультикультурализму. Определяется проблемное поле данной концепции в понятиях «культура», «институционализация культур», «совещательная демократия». Обосновывается актуальность концептуализации С. Бенхабиб для дальнейшего развертывания социокультурных процессов в современных демократических странах мира, в том числе и в Украине.

Ключевые слова: мультикультурализм, диалогический мультикультурализм, мозаичный мультикультурализм, институционализация культур, культура, совещательная демократия.

Lyapina L. Multiculturalism as a Dialogue: the Concept of S. Benhabib

The article analyzes the concept of dialogical multiculturalism. The author of this concept is the contemporary American researcher Sail Benhabib.

The most complete and systematic presentation of the concept of multiculturalism and the problems associated with its implementation in contemporary Western societies was made by Saila Benhabib in the book «Cultivating Culture, Equality and Diversity in the Global Age.» The author relies on the form of interaction of traditions and norms, customs and rights existing in different countries. And it attempts to solve the question of how and how it is possible to combine the claims of cultures to preserve their identity, which advocates of multiculturalism, with the fundamental liberal values of Western democracy – the freedom and equality of all citizens.

The article outlines the problem field of this concept in the concepts of «culture», «institutionalization of cultures», «advisory democracy». The scientist is convincingly trying to prove the need for the formation of multiculturalism through dialogue, consensus and consent in both political and public civilian spheres. Here, the main actor is not a social or cultural group, but above all a person, personality. S. Benhabib understands that modern societies, even the most democratic countries of the West, are far from the ideal foundations on which only a perfect liberal democratic society can be built. Therefore, the researcher admits that her ideas are formulated «in the traditions of utopian political thought, which suggest that citizenship and justice, intercultural understanding and democratic participation are values, overcome any disadvantages.» But such «utopianism» can not and should not be rejected by anyone who sincerely seeks to make society more humane and fair. Therefore, the proposed conceptual solutions deserve the greatest attention, and the possibilities of their application in the present conditions should be investigated thoroughly and impartially.

The article substantiates the relevance of the conceptualization of S. Benhabib for the further deployment of socio-cultural processes in modern democratic countries of the world, including in Ukraine.

Key words: multiculturalism, dialogic multiculturalism, mosaic multiculturalism, the institutionalization of culture, culture, deliberative democracy.